

A kiegyezéstől az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásáig tartott a dualizmus időszaka, amelynek a lényege az volt, hogy a Magyar Királyság és az Osztrák Császárság egyes ügyeit — a magyar kiegyezési törvényben ezeket nevezték „közös érdekeltségű viszonyoknak”, az osztrák kiegyezési törvényben pedig „közös ügyeknek” — közösen intézte.¹

A magyar nemzet és a HABSBURG-dinasztia is nagy utat tett meg a kiegyezésig. A HABSBURGHáz a jogeljátszás (Verwirkungstheorie) hamis elméletétől a magyar nemzet pedig a HABSBURGOk trónfosztásától jutott el a kiegyezésig. A jogeljátszás álnok elmélete azonban nem önmagáért való volt csupán, mivel elméleti kiindulópontját képezte annak a törekvésnek, amely német nyelvű közép-európai birodalom kialakítására törekedett a HABSBURGOk vezetésével. E birodalomba pedig — Európa német nyelvű térségei mellett — beletartoztak volna a HABSBURG birodalom elnémetesített nemzetei is. E törekvést akadályozta a porosz vezetéssel megvalósult kisméretű egység, illetve a magyar passzív rezisztenciának a neoabszolútizmus államát belülről gyengítő hatása. Mindez — más hatások érvényesülésével közösen — vezetett el a kiegyezéshez.²

A kiegyezéssel a közös ügyek csoportjába — mely ügyköröket magyar részről pragmatikus ügyeknek hívtak, mivel létüket a magyar felfogás szerint a Pragmatica Sanctio-ból vezették le — került a hadügy, a külügy és ezek finanszírozására szolgáló pénzügy.³ Ez alól az uralkodói udvartartás témája volt a kivétel. E témakör az osztrák kiegyezési törvényben nem szerepelt, a magyar törvényben is kizáró jelleggel, vagyis olyan formában, hogy az uralkodói udvartartás témája nem tartozik a közös ügyek közé.⁴

Emellett azonban létezett a nem közös, de lehetőleg egyetértőleg intézendő ügyek csoportja is, melyet a kortársak dualisztikus ügyek elnevezéssel is illeltek. Ide tartoztak a hitelügy (államadósság), vám- és kereskedelmi szövetség, közvetett adózás, vasút, hajózás és a posta, továbbá a pénzügyrendszer és a jegybank, végül pedig Bosznia-Hercegovina kormányzása. Ezekben az ügycsoportokban fennállt ugyan az összehangolás érdekeltsége, azonban az egyezkedés meghiúsulása esetében az önálló intézkedés joga is.⁵

A pénzügy tehát a két társország oszthatatlan szuverenitásához tartozott. A közös ügyek fedezésére szolgáló összegeket pedig a mindenkori kvóta arányában fizette be a két társország a közös pénzügyminisztériumnak mert a közös pénzügynek nem volt önálló bevétele mivel adókivetési jogkörrel sem rendelkezett. A mindenkori kvóta pedig azt az arányt fejezte ki, ahogyan az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság nemzeti jövedelme egymáshoz viszonyult. Ennek az arálynak megfelelően kellett a közös ügyek elfogadott költségvetését a két társország között megosztani. A kvótára pedig a két társország országgyűlései által külön-külön küldött kvóta bizottságok tettek javaslatot a két kormány közreműködésével, melyet a kormányok az országgyűlések elé terjesztettek. Ha a két országgyűlés a javaslatot elfogadta, azt határozatba foglalta és a közölte a másik országgyűléssel, végül pedig az uralkodó szentesítette. Abban az esetben pedig, ha a két küldöttség nem tudott közös javaslatot létrehozni az eltérő indítványok kerültek a két országgyűlés elé. Amennyiben a pedig a két országgyűlés sem tudott közös állaspontra jutni az uralkodó dönthetett egy évre szólóan. Magát a kvótát a bizottságok lényegében 10 éves időtartamra határozták meg.⁶

A közös ügyek kiadásainak a fedezését azonban még egy forrásból biztosították ez pedig a vámbevétel volt. Mindkét ország vámbevétele — függetlenül a kvótától — teljes egészében a közös ügyek fedezését szolgálta. A két társország pedig a közös költségvetés és a vámbevételek közötti különbség összegén osztozott a kvóta arányában. A vámokat pedig mindkét társország a saját vámhivatalai által realizálta, a tíz évente megújításra kerülő vámszövetségben foglaltaknak megfelelően.⁷

A két társország pénzügye tehát független maradt, bár a témakör tág értelmezése tekintetében akadtak közösen intézendő részei is. E körbe tartozott a közös pénzügyrendszer és jegybank, a közvetett adózás, valamint a vám- és kereskedelmi szövetség is. A közös jegybankon kívül azonban a pénzügy ezen részének nem voltak közös intézményei, hanem azokat a két társország nemzeti szaktóságai intézték a dualisztikus ügyekre vonatkozóan a társországgal kötött mindenkori érvényes megállapodásokban foglaltaknak megfelelően.⁸

A dualizmuskori Magyar Királyságban tehát a nemzeti pénzügyigazgatás szakigazgatási szervezetekkel rendelkezett, amelyek a magyar kormányok felügyelete alatt álltak és a legitim országgyűlés által jóváhagyott vonatkozó törvényekben foglaltaknak megfelelően működtek.⁹

A dualizmus kori Magyar Királyságban — a pénzügyhöz hasonlóan — a határőrizet is nemzeti hatáskörben működött. Eredetileg ugyan a határőrizet a hadügy részeként az uralkodói kompetenciák körébe tartozott, azonban a haditechnika és abból fakadóan a harceljárások fejlődése következtében a helyzet megváltozott. Carl von CLAUSEWITZ hadtudományi munkásságában kifejtette, hogy a támadó és a védelmi műveletek eredményes megvalósításához egyaránt elengedhetetlen az élőerő és a haditechnika koncentrációja.¹⁰ Márpedig a haderő határőrizeti feladatok ellátásába bevont résztől — a határőrizeti teendői eredményes ellátása érdekében — be kellett vonni a nehézfegyverzetet, a személyi állományt pedig apróbb szervezeti egységekre szétbontva hosszú és viszonylag keskeny területsávon kellett elhelyezni. Ezek a katonai erők nyilvánvalóan elvesztették harcértéküket. Európa nyugati felében már korábban áttértek arra a gyakorlatra, hogy a határőrizeti teendőket a haderőtől a rendvédelmi testületek vették át. A HABSBURG-ok országaiban erre a változásra a kiegyezés idejében került sor. Így tehát a dualizmus kori Magyar Királyságban a haderő már nem vett részt a határőrizetben, e feladatot a magyar állam volt hivatott ellátni a rendvédelmi testületei által.¹¹

A magyar határőrizet jellege megváltozott tehát a XIX. században. E változás azonban nem csupán a haditechnika és abból fakadóan a harceljárások változásaiban gyökerezett. A határőrizet átalakulásának kül- és belpolitikai okai is voltak. A Török Birodalommal a közös határok megszűnése a határmenti területek közbiztonságának javulását eredményezte. Már nem volt szükség olyan pufferezónára, amely az ott létrehozott katonai határőrvidék alakulatainak a segítségével felmorzsolhatta az esetlegesen a Magyar Királyság területére betörni szándékozó különböző reguláris és irreguláris alakulatokat. Belpolitikai tekintetben a házközösségen alapuló katonai határőrvidéki rendszer egyrészt elavulttá vált. Esetleges fenntartása esetében a Magyar Királyság leszakadó részévé válhatott volna a térség. Másrészt pedig a magyar politikai vezetés nem kívánt a hátában tudni olyan potenciális katonai erőt, amely egy esetleges HABSBURG - magyar ellentét elmérgesedése esetén az ellenfél esélyeit növelhette volna, hiszen a kiegyezés lényegéhez tartozott a felek jogainak a behatárolása, a felmerülő vitatott témák számára a politikai színterek és kompetenciák kijelölése. Ebbe pedig a katonai erőre támaszkodás nem fért bele. Így tehát az uralkodó egyetértésével a katonai határőrvidéket felszámolták. A folyamat 1872-től 1886-ig tartott. 1886-ban került sor annak a Magyar Királyi Vám- és Adóórségnek a Magyar Királyi Pénzügyőrségbe integrálására, amelyet azért hoztak létre 1872-ben — a megszüntetett katonai határőrvidék területére kiterjedően — hogy segítse a térség visszaintegrálását a polgári viszonyok közé.¹²

A kiegyezés után tehát a határőrzés tekintetében olyan új magyar határőrizeti modellt kellett létrehozni, amely megfelelt a hadtudomány, illetve a kül- és belpolitikai helyzet változásainak. Ilyen modell volt a Nyugat-Európában már korábban bevezetett határőrizeti modell, amely a rendvédelmi testületek által valósította meg a határok őrizetét.

A kiegyezés nyomán kiépülő új rendvédelmi modell azonban alapvetően az önkormányzatokra koncentrált, mivel a municipalisták és a centralisták reformkori vitájának eredményeként általánossá vált azon felfogás, hogy a rend fenntartása önkormányzati feladatkör.¹³ Ennek megfelelően telepítette az országgyűlés a rend fenntartásának a jogkörét az önkormányzatokhoz a településeket rendező 1870. és 1871. évi törvényekben.¹⁴

A polgári magyar állam rendvédelmi modelljének a részeként kiépülő magyar határőrizet is ennek a szellemében valósult meg.

A határőrizeti rendszer azonban csak a magyar-román és a magyar-szerb határszakaszon épült ki. Az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság közös határszakaszán ugyanis — a tízévente megújításra kerülő — vám- és kereskedelmi szerződésből fakadóan nem volt határellenőrzés. E határszakaszon bárki, bárhol és bármikor ellenőrzés nélkül átléphetette az országhatárokat.¹⁵

Az útlevelelről szóló törvényi szabályozás is csupán a kölcsönösség elve alapján tette kötelezővé az útlevelet. Ez azt jelentette, hogy a magyar hatóságok csak azon országok polgárai számára írtak elő útlevelel-kötelezettséget a Magyar Királyság területére való belépéshez, amely államok a magyar állampolgárok számára is útlevelet írtak elő a felségterületükre való belépéshez. A magyar állampolgárok külföldre utazása pedig teljes mértékben szabad volt, mely alól csupán a jogerősen elítéltek és a kötelező sorkatonai szolgálatot teljesítők jelentettek kivételt.¹⁶

Ilyen körülmények között nem volt szükség jelentős élőerőt és anyagi ráfordítást igénylő önálló határőrizeti testület létrehozására. Ehelyett a határőrizet részfeladatait szétosztották a magyar rendvédelmi testületek között oly módon, hogy ezen szervezetekhez azon részhatárőrizeti feladatköröket telepítették, amelyek a legközelebb álltak az érintett testület alapfeladataihoz.¹⁷

A határőrizet három klasszikus részfeladatkörét — azaz a határvonal őrzését, a határforgalom ellenőrzését és a határrend betartatását — háromféle szervezet látta el. A határvonal őrzését a Ma-

gyar Királyi Pénzügyőrség vámhatárvonallal rendelkező szakaszai őrizték. A határforgalom ellenőrzését a legközelebbi városi rendőrségek kikülönített csoportjai végezték. Végül pedig a határrend betartatása a vámhatár mentén létrehozott határmenti szolgabírói kirendeltségek feladatkörét alkotta.¹⁸

A magyar határőrizetben a kiegyezést követően kétség kívül a legtekintélyesebb szervezet a létszámát, fegyverzetét, szervezettségét tekintve egyaránt a Magyar Királyi Pénzügyőrség volt. Tulajdonképpen az egyetlen felfegyverzett testület volt a magyar határőrizetben, hiszen a városi rendőrségek tagjai önállóan szerezték be fegyvereiket, így azok általában — legalább is a legénységi állomány tekintetében — a legolcsóbb, a használhatatlanság határát súroló különböző elavult lőalkalmatlanságok voltak. A magyarországi rendőrségek tekintetében akkor következett be változás a fegyverzet terén, amikor a Magyar Királyi Csendőrségnél rendszeresített kifogástalan állapotú forgópisztolyokat lecserélték a modernebb Frommer-féle öntöltő pisztolyokra. Ekkor lehetővé tették az önkormányzati rendőrségek személyi állományainak tagjai számára, hogy kedvezményes áron megvásárolhassák a Magyar Királyi Csendőrségnél a rendszerből kivont forgópisztolyokat. A rendőrségek tagjainak döntő többsége élt is ezzel a lehetőséggel. Így kerülhettek a magyarországi önkormányzati rendőrségek tagjai korszerű és egységes lőfegyverek birtokába. Ez azonban nem változtatott azon a helyzeten, hogy az önkormányzati rendőrségek személyi állományai tagjainak többsége karabéllyal nem rendelkezett.¹⁹

A Magyar Királyi Csendőrség létrehozásáig a magyar kormányok nem is rendelkeztek az 1867-ben felállított Magyar Királyi Pénzügyőrségen kívül más rendvédelmi testülettel, amelynek a személyi állományát karabéllyal is felszerelték. Erdélyben és Horvátországban működött ugyan egy-egy csendőr ezred, amelynek a fegyverzete a kor színvonalán állt és a karabélyt sem nélkülözte, azonban ezek az alakulatok a közös haderő kötelékébe tartoztak, így a Magyar Királyság rendvédelmi teendőinek a megvalósításában jogszerűen nem vehettek részt. A két csendőr ezredet a magyar kormány 1876-ban vette át.²⁰

A csendőrség azonban a polgári magyar állam időszakában 1881-től működött kiépítése pedig 1884-ben fejeződött be.²¹ A Magyar Királyi Csendőrség határőrizetbe való bekapcsolódásáig kétség kívül a Magyar Királyi Pénzügyőrség volt a magyar határőrizetben tevékenykedő legerőteljesebb testület a létszámát, a fegyverzetét és a szervezettségét illetően is. A pénzügyi tárca alárendeltségébe csaknem 20 pénzügyi szakhatóság tartozott. **(I.sz. melléklet)** A pénzügyi szakhatóságok többsége azonban nem működött, valamennyi vármegyében. A Magyar Királyi Pénzügyőrség hatósági területe ezzel szemben a Magyar Szent Korona alá tartozó teljes területre kiterjedt és a testület szolgálati szabályzatai is tartalmaztak előírásokat a határőrizetre vonatkozóan, bár határőrizetre specializált szakvezetési elemeket nem tartalmazott a szervezet struktúrája.²²

A Magyar Királyi Pénzügyőrség is betagozódott a pénzügyi tárca alárendeltségébe tartozó szakhatóságok egységes irányítási és vezetési rendszerébe. Ennek az volt a lényege, hogy vármegyénként szerveztek egy pénzügyigazgatóságot, amely ellátta az adott vármegyében működő valamennyi pénzügyi szakhatóság középszintű vezetését. A pénzügyigazgatóságokat pedig — a hetvenes évek elejétől — fokozatosan építették ki, így a századforduló időszakában már szinte valamennyi vármegyében működött pénzügyigazgatóság. A pénzügyigazgatóságok pedig a Magyar Királyi Pénzügyminisztérium közvetlen irányítása alatt álltak. A Magyar Királyi Pénzügyminisztériumban pedig valamennyi pénzügyi szakhatóságnak külön osztálya volt, így a Magyar Királyi Pénzügyőrségnek és a vámhivataloknak is. A pénzügyigazgatóságok alárendeltségébe tartoztak — a Magyar Királyi Pénzügyőrség tekintetében a pénzügyőri biztosi kerületek. E kerületek lefedték az érintett pénzügyigazgatóság teljes hatósági területét. A pénzügyi biztosi kerületeket a pénzügyőr biztosok irányították, akik a Magyar Királyi Pénzügyőrség tiszti karának a derékhadát képezték. Pénzügyőr tiszték teljesítették még emellett szolgálatot a pénzügyigazgatóságokon — más pénzügyi szakhatóságok szakembereivel közösen — és a Magyar Királyi Pénzügyminisztérium pénzügyőri osztályán. A pénzügyőri biztosi kerületek látták el a pénzügyőr szakaszok irányítását, amelyek a Magyar Királyi Pénzügyőrség alap szervezeti elemeit képezték, ahol a pénzügyőr legénység teljesítette szolgálatát.²³ **(II.sz. melléklet)**

A magyar pénzügyi szaktárcának a határőrizeti teendők ellátásában résztvevő másik szervezete a vámhivatalok voltak. A vámhivatalok látták el a határforgalom áruforgalmi részének az ellenőrzését. A kiegyezést megelőzően a neoabszolutista állam részeként az adó- és vámhivatalok egy szervezetbe tömörítve tevékenykedtek. Ezt a helyzetet azonban a kiegyezés után néhány év alatt fel számolták. Az adóhivatalokat a vámhivataloktól elválasztották, így jött létre a magyar vámhivatali

rendszer. Négyfokozatú vámhivatalok alakultak ki. Megkülönböztettek fővámhivatalokat és mellékvámhivatalokat, azokon belül pedig első és másodosztályú vámhivatalokat. A vámhivatali besorolás nem a vámhivatalok közötti viszonyt jelölte, hiszen valamennyi vámhivatal a területileg illetékes pénzügyigazgatóság alárendeltségébe tartozott, illetve a vámhivatalok szakmai felügyeletét a budapesti fővámgazgatóság látta el. A vámhivatali besorolás a vámhivatal hatósági jogkörét jelölte. Az első osztályú fővámhivatalok lényegében minden fajta áru vámolására jogosultak voltak. E vámhivatalból volt a legkevesebb. A második osztályú mellékvámhivatalok pedig a legszerényebb körű áruk vámolására voltak jogosultak. E vámhivatalból volt a legtöbb.²⁴

A dualizmus kezdeti időszakában tehát a magyar határőrizetben — a pénzügyőrség és a vámhivatalok által — a pénzügyi tárca meghatározó szerepet töltött be, lényegében a központi államhatalom a pénzügyi tárca által felügyelte közvetlenül a magyar határőrizetet. A dualizmus kezdetén a határmenti szolgabírói kirendeltségektől eltekintve — a magyar határőrizetben résztvevő szervezetek tekintetében — a vámhivatalok voltak az egyetlen szervezet, amely alapfeladatuk részeként láttak el határőrizeti feladatkört.²⁵ A Magyar Királyi Pénzügyminisztériumban foglalkoztatott tisztviselők mintegy 11,7 %-a²⁶ a Magyar Királyi Pénzügyőrség személyi állományának pedig 10,7 %-a²⁷ látott el határőrizeti feladatkörbe tartozó teendőket is. Ennek az 549 fő pénzügyőrnek a vállán nyugodott — más irányú pénzügyőrségi teendők mellett — a Magyar Királyság teljes vámhatárszakaszának az őrzése. Ez mai szemmel akkor is szokatlanul nagy terhet jelent, ha figyelembe vesszük azt is, hogy a határforgalom ellenőrzését és a határrend betartatását nem ez a testület valósította meg.

A XIX-XX. század fordulóján a történelmi Magyarország területén működő 57 pénzügyigazgatóság közül 10 rendelkezett vámhatárszakasszal.²⁸

Ugyanezen időben a Magyar Királyságban a vámeljárásokat 52 vámhivatal végezte.²⁹

A határőrizetbe bevont pénzügyi szervezetek köre és személyi állományának létszáma nem csökkent, mégis a pénzügyi tárca súlya mérséklődött a magyar határőrizetben. Ez abból fakadt, hogy a körülmények változása miatt új feladatok keletkeztek, illetve a korábbi teendők között hangsúlyeltolódás keletkezett.

Az Osztrák-Magyar Monarchia és a szomszédos balkáni államok között a személy- és áruforgalom a dualizmus időszakában gyarapodott. A határforgalom ugyan rendkívül tág határok között valósult meg, azonban ezek a korlátok is előidéztek az illegális forgalom létrejöttét. Az illegális forgalomnak csupán kisebb hányada irányult a határátkelőhelyekre — korabeli szóhasználat szerinti határkapukra — többsége a „zöldhatár” illegális átlépésével valósult meg.

A vámok témája egyáltalán nem volt elhanyagolható témakör. még vámháború is dúlt a szomszédos balkáni országokkal, bár ez a háború nem a fegyverek, hanem a gazdasági nyomásgyakorlás háborúja volt. Ebből az átvitt értelemben vett háborúból az Osztrák-Magyar Monarchia végül is — az angol, illetve a francia nagyhatalmi gazdasági potenciál beavatkozásának a következményeként — vesztesen került ki.

Az illegális forgalom több részből állt. Egyrészt voltak olyan utaskategóriák — mint például a szerb medvetáncoltatók, vagy a félrevezetett magyar lányok balkáni bordélyházak irányába tett utazása — amelyek ellen a határőrizeti szervezeteknek fel kellett lépniük. Ezen utaskategóriák függetlenek voltak a határforgalomból eleve kitiltott sorkötelesektől és jogerősen szabadságvesztésre ítéltéktől.³⁰

Másrészt a gazdasági tartalmú illegális, vagy nem kívánatos határforgalom ellen is fel kellett lépni. E témakörben elsősorban Erdély térsége volt érintett. Az erdélyi gazdáknak ugyanis komoly gondot okozott, hogy az illegális határforgalom keretében, a zöldhatáron áthajtott állatállomány potenciális fertőzési veszélyt jelentett az erdélyi állattartók számára. A szomszédos balkáni országokban ugyanis a dualizmus időszakában még javában dúltak a fertőző állatbetegségek, mivel nem volt, vagy csak nyomokban működött az állami állategészségügyi rendszer. Ezzel szemben a Magyar Királyságban — a polgári magyar állam közigazgatási rendszere kiépülésének a részeként — felállításra került az európai színvonalú állategészségügyi szervezet, melynek a munkáját a kor színvonalán álló jogszabályok határozták meg. Az útlevílköteles határszakaszokon a határrelé őrzését végrehajtó magyar erők gyarapodása nem kis mértékben volt annak köszönhető, hogy az erdélyi gazdakörök számos panaszlevéllel fordultak az agrártárcához azzal a kéréssel, hogy a zöldhatár őrzését erősítsék meg. Az erdélyi gazdák ugyanis attól tartottak, hogy az illegális határforgalom nyomán megfertőzött állatállományuk kiszorulhat a nyugat-európai agrárpiacról.³¹

Végül de nem utolsósorban az útlevílköteles határszakaszok őrzésének erősítését az is elősegítette, hogy ezen az úton szinte akadálytalanul juthattak át az államellenes propagandakiadványok és

agitátorok, amelyek illetve akik elsősorban a nemzetiségi lakosság körében végezték a „kútmérgező” tevékenységüket.³²

A körülmények változásából fakadóan a magyar határőrizet a dualizmus időszakában több ízben megerősítették.

1891-ben került sor a határszéli csendőrség felállítására. Nem önálló csendőr testületet hoztak létre, hanem a Magyar Királyi Csendőrségen belül, szakszolgálati ág jelleggel alakították ki a határszéli csendőrséget. A határszéli csendőrség létrehozása által az egylépcsős magyar határvonal őrzése kétlépcsőssé vált, ahol az egyik lépcsőt a vámhatárvonallal rendelkező pénzügyőr, szakaszok, a másik lépcsőt pedig az ugyanezen határszakaszon működő csendőr őrsök alkották.³³ Magát a határszéli csendőrséget is átszervezték 1912-ben és a feladatkörét pontosítva — a határőrizeti részterületeket ellátó társrendvédelmi testületek tevékenységétől elkülönítve — a létszámát is felemelték. Az átszervezésre és megerősítésre az Osztrák Császárság örökös tartományai és Bosznia-Hercegovinába OLÁH Ödön vezetésével küldött csendőr tiszti delegációnak a jelentése nyomán került sor. Ekkor a határszéli csendőrség szervezetébe — a kikülönített csendőr tiszti rendszer által — olyan speciális vezetési elemet is telepítettek amelyek a Magyar Királyi Csendőrség más alakulatainál nem voltak. Az I. világháborút megelőzően már 1 392 fő csendőr teljesített szolgálatot a határszéli csendőrség alakulataiban. Ők alkották a Magyar Királyi Csendőrség létszámának 11,6 százalékát.³⁴

A határőrizet másik két klasszikus szakterületét azaz a határforgalom (személyforgalom részének) ellenőrzését és a határrend betartását megvalósító szervezeteket az új testülettel, nevezetesen az 1906-ban felállított Magyar Királyi Határrendőrséggel váltották fel. A Magyar Királyi Határrendőrségnek már fő hivatása volt a határőrizet, emellett más jellegű rendvédelmi feladatkört nem kellett ellátnia, azonban nem a teljes határőrizeti feladatkör végzése alkotta az alapfeladatát. A határrendőrség a határőrizet klasszikus triászán belül a távolsági határforgalom felügyelete és a társrendvédelmi testületek a határőrizeti részteendői ellátásának megvalósításában részt vevő alakulatok teendőit koordinálta. A Magyar Királyi Határrendőrség működését 160 fővel kezdte el, melyet folyamatosan gyarapítva 300 fő körülire növekedett, ami az I. világháború alatt csaknem elérte az 500 főt.³⁵

Az I. világháború előtti évekre jelentős mértékben megváltozott a magyar határőrizeti modell. Az alaphelyzet ugyan változatlan maradt, nevezetesen a határőrizeti teendőket nem a haderő alakulatai, hanem a rendvédelmi testületek látták el. Abban az értelemben sem történt változás, hogy a határ őrzése feladatainak a teljesítésére a magyar állam nem hozott létre egy önálló testületet, hanem az egyes részhatárőrizeti feladatokat szétosztotta azok között a rendvédelmi testületek között, amelyeknek az alapfeladataival ezen részhatárőrizeti teendők összhangba hozhatók voltak.³⁶ Változás történt azonban abban a tekintetben, hogy:

- a határvonal őrzését már nem csupán egy szervezet határmenti alakulatai végezték, hanem a magyar rendvédelem két testülete vett abban részt, így a határvonal őrzése kétlépcsőssé vált, melyet a pénzügyőrség vámhatármenti szakaszai és a határszéli csendőrség valósítottak meg;³⁷

- jelentős mértékben nőtt — elsősorban a határvonal őrzésében résztvevő — élőrő száma, azaz 549 fő pénzügyőrrel változatlan pénzügyőrségi létszámmal — mintegy 1 941 fő pénzügyőrré és csendőrré;³⁸

- a határőrizetbe belépő új szervezetek létszáma együttesen nem csupán lényegesen meghaladta a határvonal őrzését kezdetben megvalósító pénzügyőrök létszámát, hanem a határszéli csendőrség és a határrendőrség szervezeti felépítése is egyedi volt, a határőrizeti feladatok eredményes ellátását elősegítő szervezeti elemek alkalmazása által;³⁹

- a határőrizetbe belépő határszéli csendőrség személyi állománya ugyan még csupán más szolgálati feladatainak a teljesítése mellett látta el a határőrizeti teendőit, azonban a Magyar Királyi Határrendőrségnek már alapfeladatát alkotta a határőrizet.⁴⁰

Ezek jelentős változások voltak a magyar határőrizet szervezetében és működésben egyaránt. A változások pedig olyan módon valósultak meg, hogy a pénzügyi tárca határőrizetben résztvevő szervezeteinek a feladatköre és a feladatok teljesítésében résztvevő személyi állomány létszáma változatlan maradt, míg az új teendők végrehajtására új szervezetek, kiterjedt hatáskörrel és létszámmal léptek be a magyar határőrizeti modellbe. Ebből fakadóan pedig a pénzügyi tárca súlya a magyar határőrizetben mérséklődött.⁴¹

A dualizmuskori Magyar Királyság határőrizetében részt vevő szervezetek ugyan nem tartoztak a haderő kötelékébe, azonban ennek ellenére mégis volt katonai vonatkozása a magyar határőrizetnek. Nevezetesen a polgári magyar állam időszakában kétféle fegyveres őrtestületet különböztet-

tek meg a katonailag szervezett fegyveres őrtestületet és a polgári fegyveres őrtestületet. A katonailag szervezett fegyveres őrtestületek körébe tartoztak azok a szervezetek, amelyek tagjai katonai rendfokozatot viseltek, a személyi állomány alá- és fölérendeltségi viszonyai katonaiak voltak, a testület tagjaira pedig a katonákra általában érvényes jogosultságok és kötelezettségek vonatkoztak. E testületek személyi állományának az ügyeit — mivel a testületi tagok személyükben katonáknak minősültek — nem a testületet irányító tárcánál, hanem a honvédelmi tárcánál intézték. Ezzel szemben a polgári fegyveres őrtestület kategóriájába azok a szervezetek tartoztak, amelyeknek a tagjai nem katonai, hanem testületi rendfokozati rendszer szerinti rangokat viseltek. E testületek személyi állományának az alá- és fölérendeltségi viszonyai nem katonai, hanem hivatalnoki típusúak voltak. E testületek tagjaira a katonákra általában vonatkozó jogosultságok és kötelezettségek nem voltak érvényesek. Mivel pedig e testületek tagjai személyükben nem minősültek katonának ezért az ügyeik intézésének a kompetenciája azon tárcához tartozott, amely a testület irányítását is végezte.⁴²

A magyar határőrizeti modell gyarapodása döntően a katonailag szervezett fegyveres őrtestület megjelenéséhez, illetve növekedéséhez — azaz a határszéli csendőrség létrejöttéhez és megerősödéséhez — kapcsolható, bár jelentős szerep jutott e folyamatban a Magyar Királyi Határrendőrségnek is. Mivel pedig a Magyar Királyi Pénzügyőrség a polgári fegyveres őrtestületek csoportjába tartozott, így a szervezet súlya a magyar határőrizetben azzal arányosan csökken, ahogyan a katonailag szervezett fegyveres őrtestületek súlya nőtt.

A Magyar Királyi Pénzügyőrség és vámhivatalok kimaradtak a korabeli felderítő, illetve elhárító munka támogatásában való szervezetszerű részvételből is. E feladatok ellátásában elsősorban a határszéli csendőrség és a Magyar Királyi Határrendőrség vett részt. Az Osztrák-Magyar Monarchia felderítő szervezete az Evidenzbüro — az európai nagyhatalmakhoz viszonyítva (Franciaország, Nagy Britannia, Német Császárság, Oroszország) — meglehetősen szerény anyagi javak felett rendelkezett. Ebből fakadóan, ahol lehetett igyekezett bevonni a felderítés és elhárítás teendőibe a polgári hatóságokat.⁴³

Az Evidenzbüro a határszéli csendőrségre, illetve a határrendőrségre a határ őrzésével kapcsolatos feladatkörükből, illetve a határmenti diszlokációjukból fakadóan tudott támaszkodni. Az Osztrák-Magyar Monarchia felderítő szervezeteivel való együttműködésben a legerőteljesebben a határszéli csendőrség vett részt. A Magyar Királyi Csendőrség 1912. évi szolgálati szabályzatát titkos függelékkel is kiegészítették a határszéli csendőrségre vonatkozóan az Evidenzbüroval való együttműködés szabályozása témájában.⁴⁴

A határmenti felderítés célját a határra vezető túloldali közlekedési struktúra állapotának és a sebezhető pontjainak a felderítése, továbbá a nagyobb létszám elhelyezésére és árúmenyiség tárolására alkalmas épületek feltérképezése, valamint a határ mentén állomásozó fegyveres szervezetek létszámának, fegyverzetének, diszlokációjának, és a parancsnokok személyének a kipuhatolása alkotta. Emellett természetesen segíteni kellett a határon átjuttatni kívánt személyek és információk mozgását is. Egyben pedig a túloldali szervezetek részéről az ilyen jellegű cselekményeket meg kellett gátolni. A felderítés és az ellenséges felderítés meggátolása érdekében a túloldali határmenti térségben a határszéli csendőrség ügynököket foglalkoztatott, illetve rezidentúrákat tarthatott fenn. E tevékenység az Osztrák-Magyar Monarchia felderítési tevékenységébe illeszkedett, így pedig az Evidenzbüro teendőinek fontos részét alkotta, mivel a haderő hadtestjei számára meghatározott hadműveleti irányokban végzett felderítést. A hadtest-parancsnokságok vezérkari osztályainak a kebelében működő felderítő főállomások végeztek hírszerzést — „saját” rezidentúrák és ügynökök felhasználásával — a hadtestük hadműveleti irányában. Ebbe a tevékenységbe tagolódtott be a határmenti felderítés.⁴⁵

A dualizmuskori magyar határőrizeti modell első és a tevékenység megvalósítását megalapozó szervezetei voltak a pénzügyőrség és a vámhivatalok, amelyek ugyan a feladatmódosítások során a fejlesztéséből kimaradtak, azonban a modell működésének utolsó fázisában — azaz a katonai határőrizetre való áttéréskor — ismét szerephez jutottak a Magyar Királyi Pénzügyőrség vámhatármenti szakaszai, bár nem vezető, hanem alárendelt szerepkört kaptak.

A magyar országgyűlés — az Osztrák-Magyar Monarchia véderejének ismételt sürgetése nyomán — 1912-ben elfogadta a kivételes hatalomról szóló törvényt.⁴⁶ Ezzel az Osztrák-Magyar Monarchia mindkét társországában rendezték a háború esetén szűkítésre kerülő szabadságjogok témakörét, bár nem egyforma módon. Kétféle megoldás létezett ugyanis Európa-szerte. A német minta szerint a kivételes hatalom gyakorlásának a jogosultságával a haderőt ruházták fel, a brit minta szerint pedig e jogkört a kormány gyakorolta. Az Osztrák Császárságban a német mintát, ezzel szem-

ben pedig eleink a brit mintát követték. Ebből fakadóan pedig a Magyar Királyság rendvédelmi tevékenységei a háború időszakában sem kerültek a haderő felügyelete alá, a hadműveleti területek kivételével.⁴⁷

A magyar kivételes törvény hatályba lépése nyomán az Osztrák-Magyar Monarchia haderejének a Magyar Királyság területén állomásozó hadtest-parancsnokságainak vezérkari osztályai elkészítették a katonai határőrizetre való áttérés tervét. A korabeli haderő ugyanis hat fő részből állt. A közös hadseregből amely valamennyi fegyvernemmel és magasabb egységparancsnokságokkal is rendelkezett, valamint az Osztrák-Magyar Monarchia mindkét társországnak a területén állomásozott, továbbá személyi állománya utánpótlását a két társország férfi lakossága alkotta. A Magyar Királyság, illetve az Osztrák Császárság területén állomásozott a Magyar Királyi Honvédség és népfelkelés, illetve a Landwehr és a Landstrum, amelyek kizárólag az Osztrák Császárság, illetve a Magyar Királyság polgárai közül nyerték a személyi állományuk utánpótlását és nem rendelkeztek valamennyi fegyvernemmel, továbbá magasabb egységparancsnokságokkal sem, mivel a közös haderő magasabb egységparancsnokságainak az alárendeltségeibe tartoztak. A szárazföldi haderőnem mellett az Osztrák-Magyar Monarchia rendelkezett még haditengerészettel is. Ez a haderőnem is közös véderőként működött. Voltak ugyan más — légjáró csapatoknak nevezett — alakulatai is az Osztrák-Magyar Monarchia véderejének, ez azonban még gyerekcipőben járt, a hadviselés ezen területét még nem szervezték légierővé.⁴⁸

A kivételes hatalom időszakára való áttérést — azaz a mozgósítás és a megindulási terepszakaszokra való felfejlődés megvalósítását — a szárazföldi haderőnem közös haderő kötelékében működött hadtest-parancsnokságainak a vezérkari osztályai voltak hivatottak konkrét tervekbe foglalni. Terveiket 1912-ben a terepen egyeztettek az érintett magyar határőrizeti szervezetek képviselőivel. A katonai határőrizetre történő áttérés időszakában — azaz a hadüzenettől, illetve a mozgósítás kezdetétől a haderőnek a határvonalra történő felvonulásáig — a vezető szerep a határszéli csendőrségre hárult. Ezen csendőr őrsök átalakításához már békeidőben hozzákezdtek, melynek során a befogadóképességüket megnövelték, mivel a társrendvédelmi szervezettől a katonai határőrizetbe bevont személyi állományt és a környező lakosság mozgósított tagjait is itt kellett elszállásolni. A határmenti hadköteles lakosságot ugyanis nem a mélységi területeken elhelyezett mozgósítási központokba hívták a katonai felszereléssel való ellátásuk céljából, hanem őket a határmenti csendőr őrsökre hívták be. Felszerelésüket is itt tárolták és behívásukkal az őrs-parancsnokok alárendeltségébe kerültek. Ezzel a megnövelt személyi állománnyal voltak képesek a határszéli csendőr őrsök a katonai határőrizet teendőit ellátni. A határszéli csendőrség őrsői tehát kulcsszerepet kaptak a katonai határőrizetre való áttérésben. ezért pedig már békeidőben kialakították a meglepetésszerű támadás elleni védelmüket. Ennek keretében az őrsök épületgyűjtéseiket futóárkokkal és lőállásokkal vették körül, melyet drótakadályokkal is megerősítettek és a rendszeresített löfegyver hatásos lőtávolságában a kilátást zavaró növényzetet is kiirtották az őrsök körül.⁴⁹

A Magyar Királyi Pénzügyőrség vámhatárok menti szakaszainak a személyi állományát mozgósításkor népfelkelői állományba helyezték, akik a területileg illetékes határszéli csendőr őrsparancsnokának az alárendeltségébe kerültek. A pénzügyőrök hadrafogható állapotba helyezhetőségének a képességeit pedig már békeidőszakban kialakították. Az érintett pénzügyőr szakaszoknál csak 35 év alatt és nőtlen pénzügyőrök teljesíthettek szolgálatot, akik fegyverzetének és felszerelésének folyamatosan kifogástalan, hadihasználható állapotban kellett lennie a haderőben rendszeresített elvárásoknak megfelelően. A vámhatárszakasszal rendelkező pénzügyőr szakaszok személyi állományát folyamatosan teljes létszámon kellett tartani. E személyi állományt pedig rendszeresen behívták a haderő által szervezett továbbképző tanfolyamokra.⁵⁰

A helyi állítású katonai erő mindaddig a határszéli csendőrség őrsparancsnokainak az alárendeltségeiben maradt, amíg a haderő csapatai a határvonalra felfejlődtek. Ekkor a parancsnoki teendőket az odaérkező csapatok tisztjei vették át. A haderő megérkezéséig a helyi állítású katonai erő részeként a vámhatárral rendelkező pénzügyőr szakaszok személyi állománya népfelkelői állományba kerülve vett részt a katonai határőrizet kivitelezésében. A katonai határőrizet teendői közé tartozott, hogy a határ túloldalán lehetőleg megrongálják a határra vezető közlekedési infrastruktúrát és a hírközlési vonalakat, illetve a haderő által használható épületeket. Másrészt pedig meg kellett akadályozni azt, hogy ugyanezen tevékenységet a szemben álló fél magyar területen megvalósítsa. E feladatkör teljesítését is alapvetően portyázó jellegű járőrszolgálattal látták el, azonban a határvonal átlépése lekerült a tiltott cselekmények jegyzékéről és a járőrök már nem egy vagy két fősek, hanem hat vagy annál több fősek voltak. Emellett állandóan készenlétben kellett tartani azon-

nali bevetési lehetőség biztosítása céljából a rendelkezésre álló helyi állítású katonai erő jelentős részét. Meg kellett továbbá szervezni a honi határmenti közlekedési és hírközlési hálózat folyamatos őrzését, melyet műtárgyőrségek és vonalszakasz őrségek formájában valósítottak meg. A „hadba fogható” épületeket is ezen őrzési objektumok közé sorolták.⁵¹

Összességében tehát egyértelműen megállapítható, hogy a pénzügyi tárca a magyar határőrizetben a dualizmus teljes időszakában jelen volt és abban fontos szerepet töltött be, különösen kezdetben. A Magyar Királyi Pénzügyőrség vámhatármenti szakaszai és a vámhivatalok nélkül a magyar határőrizeti modell nem működött volna. A dualizmuskori Magyar Királyság pénzügyi tárcájának két érintett szervezete — a határőrizetben részt vevő társ rendvédelmi testületekkel együttműködve — eredményesen hozzájárult a magyar közrend és közbiztonság megteremtéséhez és fenntartásához, továbbá a vámbevételek által a dualista államalakulat működéséhez. Ekkor keletkeztek a magyar határőrizet terén azok a tapasztalatok, amelyekre alapozva a trianoni békediktátum sanyarú körülményei között is eredményesen újjá lehetett szervezni a magyar határok őrzését a pénzügyőrség és a vámhivatalok bevonásával.

Jegyzetek:

¹ 1867/XII.tc. ; Nr.146/1867. ; Nr.147/1867.

² A joegljátszás SCHWARZENBERGTŐL származó elméletének az volt a lényege, hogy a magyar nemzetnek ugyan voltak történelmi jogai, azokat azonban a törvényes uralkodó elleni lázadásával elveszítette.

GALÁNTAI: 44.p.

³ A *pragmatica sanctio* nem csupán a HABSBERG-ház által birtokolt térségek feletti egy személy által gyakorolt legfelsőbb hatalmat rögzítette, hanem azt is hogy a közös uralkodó alatt álló országok közös és együttes védelmi kötelezettséget tartoznak megvalósítani, továbbá azt is, hogy Magyarország szabad és független ország.
1723/I.tc. ; 1723/II.tc.

⁴ 1867/XII.tc. op.cit.

⁵ GALÁNTAI: op.cit.121-138.p.

⁶ Loc.cit. 115-121.p.

⁷ Loc.cit. 125-129.p.

⁸ Loc.cit. 130-132.p. + 134-135.p.

⁹ CSIZMADIA: 199-201.p.

¹⁰ CLAUSEWITZ

¹¹ PARÁDI: A Magyar Királyi Csendőrség a dualizmuskori Magyar Királyság határőrizetében 1891-1918. 25-34.p.

¹² CSIZMADIA: op.cit. 202.p.

¹³ BEKSICS ; SZABÓ Imre: 158 .p.

¹⁴ 1870/XLII.tc. ; 1871/XVIII.tc.

¹⁵ Az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság között a kiegyezést követően létrejött vám- és kereskedelmi szövetségek:

- 1867/XV.tc. az államadósságok után a Magyar Korona országai által vállalandó évi járulékról;

- 1867/XVI.tc. A magyar korona országai és Ő Felsége többi királyságai és országai közt kötött vám- és kereskedelmi szövetségről.

- 1878/XX.tc. a Magyar Korona országai és Ő Felsége többi királyságai és országai közt kötött vám- és kereskedelmi szövetségről;

- 1878/XXI.tc. az osztrák-magyar vámterület általános vámtarifájáról;

- 1887/XXIV.tc. az 1878/XX.tc-be iktatott vám- és kereskedelmi szövetség meghosszabbításáról;

Annak ellenére, hogy a következő vám- és kereskedelmi szerződéssel kapcsolatos tárgyalások már 1896-ban elkezdődtek, nem sikerült megállapodásra jutni 1897-re. Ezért a két kormány abban állapodott meg, hogy a régi szövetség ideiglenesen érvényben marad addig, amíg az új szövetség létre nem jön.

- 1898/I.tc. a vám- és bankügyeknek, valamint ezekkel összefüggő némely kérdésnek ideiglenes szabályozásáról;

A két társország vámszövetségéről szóló tárgyalások 1899-ben fejeződtek be.

- 1899/XXX.tc. a vám- és kereskedelmi viszonyoknak és ezekkel összefüggő néhány kérdésnek a rendezéséről.;

- 1908/XII.tc. a kölcsönös kereskedelmi és forgalmi viszonyoknak az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országa szabályozása tárgyában. Budapesten 1907. évi október hó 8.-án kötött szerződés becikkelyezéséről;

Az 1917-ben lejárató vám- és kereskedelmi szerződés megújítására irányuló tárgyalások a világháborút megelőző évben elkezdődtek ugyan, azonban a háború miatt az érdemi munkát — az akkor még rövid ideig tartónak vélt — háború utáni időkre halasztották. Az 1916 januárjában újra induló tárgyalások 1917. II. 24-én megállapodással zárultak, melyet azonban nem emeltek törvényerőre, hanem helyette az 1917 végén lejárató szerződést újabb két évre meghosszabbították.

- 1917/XVII.tc. a kölcsönös kereskedelmi és forgalmi viszonyoknak az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országokkal való ideiglenes szabályozása iránt 1917. évi november hó 18.-án kötött szerződés becikkelyezéséről;

- 1917/XVIII.tc. az Osztrák-Magyar Bank szabadalmának és az érme- és pénzrendszerre vonatkozó szerződésnek ideiglenes meghosszabbításáról, valamint az ezekkel kapcsolatos ügyek rendezéséről.

- ¹⁶ 1903/VI.tc.
- ¹⁷ PARÁDI: A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének a kialakulása.
- ¹⁸ Idem: A polgári Magyarország határőrizeti szervezetének kialakulása, tevékenységének jellemzői, a két világháború közötti magyar határőrizet változásai. 4-11.p.
- ¹⁹ PARÁDI: *A magyar rendvédelem története*. 52-61.p.
- ²⁰ CSAPÓ: 14-19.p.
- ²¹ 1881/II.tc. ; 1881/III.tc. ; PRESZLY: 30-33.p.
- ²² PARÁDI: *A dualista Magyarország pénzügyi szerveinek határőrizete 1867-1914*. 34-39.p.
- ²³ Loc.cit. 42-45.p.
- ²⁴ Idem: *Pénzügyőrség és vámhivatalok a határőrizetben*. 47-50.p.
- ²⁵ Idem: A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium határőrizeti feladatai az Osztrák-Magyar Monarchia magyarországi vámhatárain 1867-1914.
- ²⁶ Idem: *A dualista Magyarország pénzügyi szerveinek határőrizete 1867-1914*. op.cit. 103.p.
- ²⁷ Loc.cit. 110.p.
- ²⁸ Loc.cit. 105-106.p.
- ²⁹ Loc.cit. 117-119.p.
- ³⁰ PARÁDI: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914*. 15-24.p.
- ³¹ Loc.cit.
- ³² Loc.cit.
- ³³ PARÁDI: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti feladatai 1891-1914. ; 50 431/1891. (VII. 1.) BM.r.
- ³⁴ Idem: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti szolgálata.
- ³⁵ Idem: A Magyar Királyi Határrendőrség, a magyar határőrizet szakmai vezető testülete.
- ³⁶ Idem: A dualizmuskori magyar pénzügyőrség és vámhivatalok.
- ³⁷ Idem: A magyar határőrizet 1867-1945.
- ³⁸ Idem: *A magyar rendvédelem története*. op.cit. 79-80.p.
- ³⁹ Idem: A csendőrség teendői az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar királysága külső határainak őrzésében. ; Idem: A dualizmuskori magyar rendvédelem és határőrizet. A Magyar Királyi Határrendőrség.
- ⁴⁰ Idem: Az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar Királyságának határszéli csendőrsége. ; Idem: A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914.
- ⁴¹ Idem: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914*. op.cit.
- ⁴² Idem: A katonailag szervezett őrtestület és a polgári őrtestület. 77-80.p.
- ⁴³ SZABÓ Szilárd. 115-123.p.
- ⁴⁴ SZUT-1912. Titkos függelék.
- ⁴⁵ PARÁDI: A határszéli csendőrség állambiztonsági feladatai. 91-92.p.
- ⁴⁶ 1912/XLIII.tc.
- ⁴⁷ MEZEY
- ⁴⁸ GALÁNTAI: op.cit. 100-115.p.
- ⁴⁹ PARÁDI: Áttérés a háborús határőrizetre az első világháború előtt.
- ⁵⁰ Loc.cit.
- ⁵¹ Loc.cit.

Forrás- és irodalomjegyzék (a jegyzetekben alkalmazott rövidítések oldása):

MONOGRÁFIÁK, KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK

- BEKSICS (13.;) — BEKSICS Gusztáv: *A magyar doktrinairek. Csengery Antal, b. Eötvös József stb.* Budapest 1882, Rudnyánszky. 168 p.
- CLAUSEWITZ (10.;) — CLAUSEWITZ Karl von: *Vom Kriege.* [A háborúról.] Ford.: HAMARY Béla — HAZAI Samu. Budapest, 1892-1894, Ludovika Akadémia. (A *Ludovica Akadémia Közlönye* mellékleteként jelent meg nyolc kötetbe foglalva.) 720 p.
- CSAPÓ (20.;) — CSAPÓ Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1914.* Pécs, 1999, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány. 186 p. HU-ISBN 963 90 7940 5. /Pannónia Könyvek./ HU-ISSN 0237-4277.
- CSIZMADIA (9.;12.;) — CSIZMADIA Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig.* Budapest, 1976, Akadémia Kiadó. 560 p. HU-ISBN 963 05 0713 7.
- GALÁNTAI (2.;5.;6.;7.;8.;48.;) — GALÁNTAI József: *A Habsburg-monarchia alkonya. Osztrák-magyar dualizmus 1867-1918.* Budapest, 1985, Kossuth. 387 p. HU-ISBN 963 09 2589 3.
- PARÁDI: *A dualista Magyarország pénzügyi szerveinek határőrizete 1867-1914.* (22.;23.;26.;27.;28.;29.;) — PARÁDI József: *A dualista Magyarország pénzügyi szerveinek határőrizete 1867-1914.* Budapest, 1987, Határőrség. 121 p. HU-ISBN —
- PARÁDI: *A magyar rendvédelem története.* (19.;38.;) — PARÁDI József et. al. (szerk.): *A magyar rendvédelem története.* Budapest, 1996², Osiris. 367 p. HU-ISBN 963 04 7958 3.
- PARÁDI: *Pénzügyőrség és vámhivatalok a határőrizetben.* (24.;) — PARÁDI József: *Pénzügyőrség és vámhivatalok a határőrizetben.* Budapest, 2003, Tipico Design. 219 p. HU-ISBN 963 76 2330 2./Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században, 1./ HU-ISSN —
- PRESZLY (21.;) — PRESZLY Lóránd: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1919.* Budapest, 1920, Honvédelmi Sajtóvállalat. 142 p.
- SZABÓ Imre (13.;) — SZABÓ Imre: *A burzsoá állam- és jogbölcselet Magyarországon.* Budapest, 1955, Akadémia Kiadó. 533 p.
- ### TANULMÁNYOK
- MEZEY (47.;) — MEZEY Barna: Az első világháború jogi törvényhozói előkészítése: A kivételes hatalomról szóló 1912. évi 63. törvénycikk. 11-18.p. In ÁDÁM János — SEGES Vladimír — PALLAI László et al. (szerk.): *Első világháború a Kárpátokban. Prvá svetová vojna v karpatoch. Перша світова війна в карпатах.* Eperjes, 2016, Eperjesi Egyetem. 336 p. SK-ISBN 978 805 55 1717 9.
- PARÁDI: A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének a kialakulása. (17.;) — PARÁDI József: A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének a kialakulása. *Belügyi Szemle*, XXX.évf. (1982) 10.sz. 44-51.p. HU-ISSN 0133-6738.
- PARÁDI: A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914. (40.;) — PARÁDI József: A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914. *Hadtörténelmi Közlemények*, CI.évf. (1986) 3.sz. 541-570. p. HU-ISSN 0017-6540.
- PARÁDI József: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti feladatai 1891-1914. (33.;) — PARÁDI József: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti feladatai 1891-1914. *Hadtörténelmi Közlemények*, CIII.évf. (1988) 1.sz. 56-92.p. HU-ISSN 0017-6540.
- PARÁDI: A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium határőrizeti feladatai az Osztrák-Magyar Monarchia magyarországi vámhatárain 1867-1914. (25.;) — PARÁDI József: A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium határőrizeti feladatai az Osztrák-Magyar Monarchia magyarországi vámhatárain 1867-1914. *Hadtörténelmi Közlemények*, CIV.évf. (1989) 2.sz. 177-196.p. HU-ISSN 0017-6540.
- PARÁDI: A Magyar Királyi Határrendőrség, a magyar határőrizet szakmai vezető testülete. (35.;) — PARÁDI József: A Magyar Királyi Határrendőrség, a magyar határőrizet szakmai vezető testülete. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, III.évf. (1993) 4.sz. 21-50.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1992 szeptember 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A dualista Magyarország rendvédelme*” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- PARÁDI: Áttérés a háborús határőrizet-
re az első világháború előtt.
(49.;50.;51.): — PARÁDI József: Áttérés a háborús határőrizetre az első világháború előtt. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV.évf. (1994) 5.sz. 13-17.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Háború, forradalom, trianon*” című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A polgári Magyarország határ-
őrizeti szervezetének kialakulása, tevé-
kenységének jellemzői, a két világháború
közötti magyar határőrizet változásai.
(18.): — PARÁDI József: A polgári Magyarország határőrizeti szervezetének ki-
alakulása, tevékenységének jellemzői, a két világháború közötti magyar határőrizet változásai. *Határőrségi Tudományos Közlemények*, IV.évf. (1994) 1.sz. 4-23.p. HU-ISSN —
- PARÁDI: A magyar határőrizet 1867-1945.
(37.): — PARÁDI József: A magyar határőrizet 1867-1945. *Határőrségi Tanul-
mányok*, V.évf. (1997) 1.sz. különszám. 11-35.p. HU-ISSN —
- PARÁDI: A dualizmuskori magyar
pénzügyőrség és vámhivatalok.
(36.): — PARÁDI József: A dualizmuskori magyar pénzügyőrség és vámhivata-
lok. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, VIII.évf. (1998) 9.sz. 82-85.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1997. szeptember 23-án, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*Gazdasági rendvédelmünk a XIX-XX században.*” című IX. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A határszéli csendőrség ál-
lambiztonsági feladatai.
(45.): — PARÁDI József: A határszéli csendőrség állambiztonsági feladatai. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XI.évf. (2005) 14.sz. 91-94.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata — német nyelven — 2002 februárjában Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság Csendőrség-történeti Szakosztálya által szervezett tudományos rendezvénysorozat „*A csendőrség Magyarországon*” című II. szimpoziumján. A publikált tanulmány az előadás javított bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI József: A dualizmuskori mag-
yar rendvédelem és határőrizet. A
Magyar Királyi Határrendőrség.
(39.): — PARÁDI József: A dualizmuskori magyar rendvédelem és határőrizet. A
Magyar Királyi Határrendőrség. *Határrendészeti Tanulmányok*, III.évf. (2006) 1.sz. 5-46.p. HU-ISSN 1786-2345. A tanulmány korábbi változata 2006. január 17-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság és a Határőrség Országos Parancsnoksága közös szervezésében megvalósított konferencián. „*Az ezeréves magyar rendvédelem*” című XIV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A Magyar Királyi Csendőr-
ség határőrizeti szolgálata.
(34.): — PARÁDI József: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti szolgálata. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XIX.évf. (2010) 22.sz. 77-91.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány ko-
rábbi változata 2008. október 10-én Budapesten hangzott el, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*Másfél évszázad rendszerváltozásainak hatásai a nemzeti rendvédelmünkre*” cí-
mű XXII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővi-
tett és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A csendőrség teendői az
Osztrák-Magyar Monarchia Magyar
királysága külső határainak őrzésé-
ben.
(39.): — PARÁDI József: A csendőrség teendői az Osztrák-Magyar Monarchia
Magyar királysága külső határainak őrzésében. *Rendvédelem-történeti Fü-
zetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXI.évf. (2011) 24.sz. 100-
118.p. A tanulmány korábbi változata 2009. december 3-án, Budapesten
hangzott el, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudomá-
nyos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konfe-
renciasorozatnak „*Csendőrség Ausztria-Magyarországon, illetve Ausztri-
ában és Magyarországon 1849-2005*” című XXIV. konferenciáján. A
publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: Az Osztrák-Magyar Monar-
chia Magyar Királyságának határszéli
csendőrsége.
(40.): — PARÁDI József: Az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar Királyságának
határszéli csendőrsége. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae
Praesidii Ordinis)*, XXII.évf. (2012) 26.sz. 81-104.p. HU-ISSN 1216-
6774. A tanulmány korábbi változata 2011.november 11.-én, Budapesten
hangzott el, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudomá-
nyos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konfe-
renciasorozatnak „*Militarizmus és demilitarizmus a XIX-XX századi ma-
gyar állam rendvédelmében*” című XXV. konferenciáján. A publikált ta-
nulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

PARÁDI: A katonailag szervezett őrtestület és a polgári őrtestület. (42.) — PARÁDI József: A katonailag szervezett őrtestület és a polgári őrtestület. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXV.évf. (2015) 43-44-45-46.sz. 77-84.p. HU-ISSN 1216-6774.

PARÁDI: A Magyar Királyi Csendőrség a dualizmus kori Magyar Királyság határőrizetében 1891-1918. (11.) — PARÁDI József: A Magyar Királyi Csendőrség a dualizmus kori Magyar Királyság határőrizetében 1891-1918. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXVI.évf. (2016) 51.sz. 25-42.p. HU-ISSN 1216-6774.

SZABÓ Szilárd (43.) — SZABÓ Szilárd: Az osztrák-magyar katonai titkosszolgálat tehermentesítése: a kémelhárítás helyi intézményrendszerének és szervezetének kiépítése. 115-132.p. In PARÁDI József et al. (szerk.): *Ünnepi parergák ERNYES Mihály 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2016. Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 193 p. HU-ISBN 978 615 80 3091 5. /Salutem, 3./ HU-ISSN 2416-2078.

REGISZTRÁLT KÉZIRATOK

PARÁDI: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914*. (30.;31.;32.;41.) — PARÁDI József: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914*. Bölcsészdoktori disszertáció (ELTE BTK). Kézirat. Budapest, 1985. 162 p.

SZABÁLYZATOK

SZUT-1912. Titkos függelék. (44.) — *Titkos. Függelék az „Utasítások a Magyar Királyi Csendőrség számára” című szolgálati könyvhöz*. (A hírszerző szolgálat ellátása és a kémkedés megakadályozása.) Budapest, 1912, Magyar Királyi Állami Nyomda. 41 p.

JOGSZABÁLYOK

1723/I.tc. (3.) — 1723/I.tc. Pragmatica Sanctio az ország s az ahhoz kapcsolt részek karai és rendei Ő császári és királyi szent felségének szabadságaik s kiváltságai atyai és legkegyelmesebb megerősítéseért s a karok és rendek közepette saját legszentségesb személyében megjelenéseért legnagyobb köszönetet mondanak.

1723/II.tc. (3.) — 1723/II.tc. Pragmatica Sanctio Ő császári és királyi legszentségesebb felsége fölséges osztrák háza nőágának Magyarország Szent Koronájában s a régtől fogva hozzákapcsolt részekben való folytonos királyi örökösödéséről.

1867/XII.tc. (1.;4.) — 1867/XII.tc. a Magyar Korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról.

Nr.146/1867. (1.) — Nr.146/1867. Gesetz vom 21. Dezember 1867. Betreffend die allen Ländern der österreichischen Monarchie gemeinsamen Angelegenheiten und die Art ihrer Behandlung. [Az osztrák monarchia közös ügyei és azok kezelési módjának tárgyában.] *Reichs – Gesetz – Blatt für das Kaiserthum Österreich*, (1867). 401-406.p.

Nr.147/1867. (1.) — Nr.147/1867. Gesetz vom 21. Dezember 1867. 407.p. Womit der zeitpunkt bestimmt wird, mit welchem das gesetz wodurch das grundgesetz über die Reichsvertretung vom 26 Februar 1861 abgeändert wird, das Staatsgrundgesetz über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder, das Staatsgrundgesetz über die Einsetzung eines Reichsgerichtes, das Staatsgrundgesetz über die Richterliche Gewalt, das Staatsgrundgesetz über die Ausübung der Regierungs- und der Bollzugsgewalt, endlich das Gesetz betreffend die allen Ländern der österreichischen Monarchie Gemeinsamen Angelegenheiten und die Art ihrer Behandlung Wirksamkeit zu treten haben. [Azon időpont mikortól az 1861. II. 26-ai birodalmi alkotmány megváltoztatásra kerül, az alaptörvény a társországok, az örökös tartományok és a polgárok jogainak alapját képezi. Az alaptörvény meghatározó a törvényhozás a birodalmi bíróságok és a közigazgatás számára. Végezetül az alaptörvény a kormányzati és a végrehajtó hatalom, illetőleg az Osztrák Monarchia minden része és országa, valamint a közös ügyek és azok intézésének módja tekintetében hatályosul.] *Reichs – Gesetz – Blatt für das Kaiserthum Österreich*, (1867). 407.p.

1867/XV.tc. (15.) — 1867/XV.tc. az államadósságok után a Magyar Korona országai által vállalandó évi járulékról.

1867/XVI.tc. (15.) — 1867/XVI.tc. A magyar korona országai és Ő Felsége többi királyságai és országai közt kötött vám- és kereskedelmi szövetségről.

1870/XLII.tc. (14.) — 1870/XLII.tc. a köztörvényhatóságok rendezéséről.

1871/XVIII.tc. (14.) — 1871/XVIII.tc. a községek rendezéséről.

- 1878/XX.tc. (15.;) — 1878/XX.tc. a Magyar Korona országai és Ő Felsége többi királyságai és országai közt kötött vám- és kereskedelmi szövetségről.
- 1878/XXI.tc. (15.;) — 1878/XXI.tc. az osztrák-magyar vámterület általános vámtarifájáról.
- 1881/II.tc. (21.;) — 1881/II.tc. a csendőrség legénységi állományának a kiegészítéséről.
- 1881/III.tc. (21.;) — 1881/III.tc. a közbiztonsági szolgálat szervezéséről.
- 1887/XXIV.tc. (15.;) — 1887/XXIV.tc. az 1878/XX.tc-be iktatott vám- és kereskedelmi szövetség meghosszabbításáról.
- 1898/I.tc. (15.;) — 1898/I.tc. a vám- és bankügyeknek, valamint ezekkel összefüggő némi kérdésnek ideiglenes szabályozásáról.
- 1899/XXX.tc. (15.;) — 1899/XXX.tc. a vám- és kereskedelmi viszonyoknak és ezekkel összefüggő néhány kérdésnek a rendezéséről.
- 1903/VI.tc. (16.;) — 1903/VI.tc. az útleveleügyről.
- 1908/XII.tc. (15.;) — 1908/XII.tc. a kölcsönös kereskedelmi és forgalmi viszonyoknak az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országa szabályozása tárgyában. Budapesten 1907. évi október hó 8.-án kötött szerződés beczikkelyezéséről;
- 1912/LXIII.tc. (46.;) — 1912/LXIII.tc. a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről.
- 1917/XVII.tc. (15.;) — 1917/XVII.tc. a kölcsönös kereskedelmi és forgalmi viszonyoknak az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országokkal való ideiglenes szabályozása iránt 1917. évi november hó 18.-án kötött szerződés beczikkelyezéséről.
- 1917/XVIII.tc. (15.;) — 1917/XVIII.tc. az Osztrák-Magyar Bank szabadalmának és az érme- és pénzrendszerre vonatkozó szerződésnek ideiglenes meghosszabbításáról, valamint az ezekkel kapcsolatos ügyek rendezéséről.
- 50 431/1891. (VII. 1.) BM.r. (33.;) — 50 431/1891. (VII. 1.) BM.r. a m. kir. belügyminiszternek 50.431. szám alatt I. Besztercze-Naszód, II. Maros-Torda, III. Csik, IV. Háromszék, V. Brassó, VI. Fogaras, VII. Szeben, VIII. Hunyad és IX. Krassó-Szörény vármegye közönségéhez intézett rendelete, az 1888. évi XIV. törvénycikkkel beczikkelyezett magyar-román határegyezmény alapján kiadott határőrizeti utasítás tárgyában.
Magyarországi Rendeletek Tára, XXV.évf. (1891) I.füzet. 877-902.p.

Mellékletek jegyzéke:

I.sz. melléklet

A dualista Magyarország pénzügyi szakhatóságai.

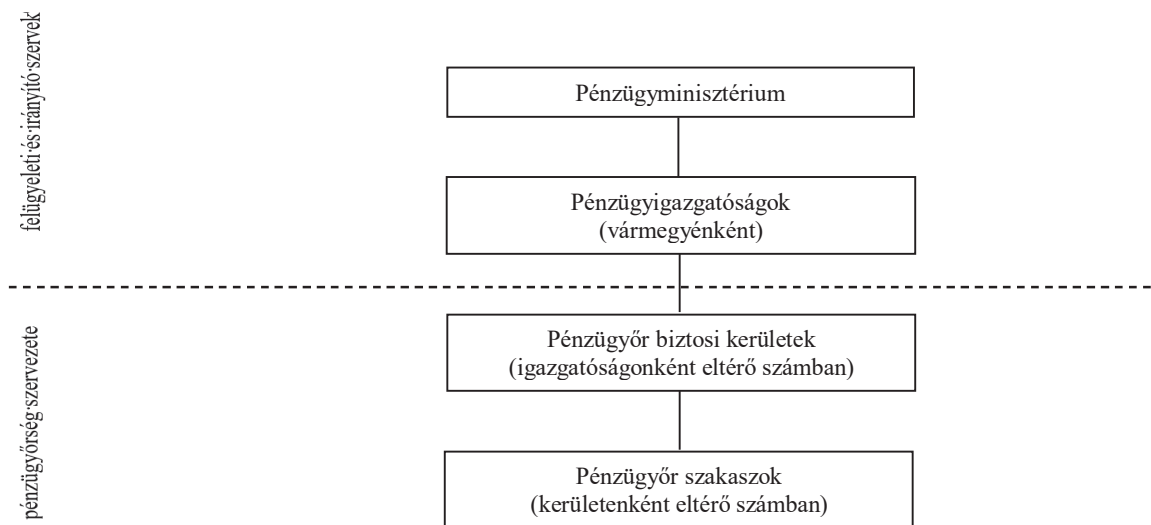
II.sz. melléklet

A dualizmuskori Magyar Királyi Pénzügyőrség szervezeti felépítése.

A dualista Magyarország pénzügyi szakhatóságai.

1. Pénzügyigazgatóságok
2. Fővárosi Adófelügyelőség
3. Központi Díj- és Illetékkiszabási Hivatal
4. Dohányjövédéki Központi Igazgatóság
5. Dohánygyári Igazgatóság
6. Lottó Igazgatóság
7. Aradi Jóságigazgatóság
8. Budapesti Fővámigazgatóság
9. Bányai igazgatóságok
10. Főbányahivatalok
11. Nagyiági m.kir. és Társulatai Aranybányaműigazgatóság
12. Rézbányai Bányahivatal
13. Selmezbányai Bányászati Akadémia
14. Körmöcbányai Pénzverő Hivatal
15. Bányakapitányságok
16. Budapesti Fémjelző és Beváltó Hivatal
17. Kataszteri Felmérési Hivatal
18. Földadó Nyilvántartási Felügyelőség és a Kataszteri Helyszínelési Igazgatóság
19. Kincstári Jogügyi Igazgatóság Budapesten

Forrás ! PARÁDI József: *Pénzügyőrség és vámhivatalok a határőrizetben.* 207.p. Budapest, 2003, Tipico Design. 219 p. HU-ISBN 963 76 2330 2./Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században, 1./ HU-ISSN —

A dualizmuskori Magyar Királyi Pénzügyőrség szervezeti felépítése.

Forrás ! PARÁDI József: *Pénzügyőrség és vámhivatalok a határőrizetben.* 212.p. Budapest, 2003, Tipico Design. 219 p. HU-ISBN 963 76 2330 2./Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században, 1./ HU-ISSN —